

UDK 177.63:27-36Hieronymus, sanctus
27-36Hieronymus,sanctus(044)
27-1Augustinus, A.
<https://doi.org/10.53745/bs.92.1.5>
Primljeno: 14. 12. 2021.
Prihvaćeno: 10. 6. 2022.
Pregledni znanstveni rad

SVETI JERONIM O PRIJATELJSTVU SMJERNICE JERONIMOVIH POSLANICA S OBZIROM NA NJEGOV IDEAL PRIJATELJSTVA

Vanda KRAFT-SOIĆ

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb
vanda.kraft-soic@kbf.unizg.hr

Sažetak

Na temelju poslanica sv. Jeronima rad nastoji ukazati na važnost i značenje prijatelja i prijateljstva u njegovu životu te iščitati njegovu teoriju prijateljstva, odnosno ideal prijateljstva koji je ponudio svojim čitateljima. *Prvo poglavlje* ističe važnost prijatelja i prijateljstva za Naučitelja iz Stridona, čemu s više gledišta imaju pridonijeti i ostali dijelovi rada. *Drugo poglavlje* ocrta njegovu shvaćanje iskona i naravi prijateljstva te spona koje povezuju prijatelje. *Treće poglavlje* ukazuje na važnost komunikacije koja, prema sv. Jeronimu, hrani, učvršćuje, održava i posvjedočuje prijateljstvo. *Četvrto poglavlje*, napose s gledišta korespondencije sv. Jeronima sa sv. Augustinom, bavi se pitanjem na koji se način prijatelji trebaju ophoditi i kojih se normi držati dođe li među njima do nesporazuma, nesuglasica, spora, pa i polemike. Rad ukazuje na dragocjenost prijateljstva u Jeronimovu životu. Iskon, odnosno vrelo ljubavi koja povezuje prijatelje, Stridonjanin vidi u Kristu, odnosno u Bogu, koji istom prijateljstvo i učvršćuje. Ističe nezamjenjivu važnost komunikacije, koja prema Jeronimu održava i hrani prijateljstvo, te nužnost otvorenosti i iskrenosti u prijateljskim odnosima. Jednako vrijedi i u slučaju nesuglasica ili sporova, koje prema sv. Jeronimu valja rješavati u istom duhu, u prvi plan stavljajući prijateljsku ljubav hranjenu vjerom te želju za mirom.

Ključne riječi: sv. Jeronim, poslanice sv. Jeronima, prijateljstvo, ljubav, sv. Augustin

Uvod

Znajući Jeronimov »poznati teški i raspaljiv karakter što mu ga je dala priroda« (Benedikt XVI.),¹ poradi kojeg je velik dio života bio u sukobu ne samo s drugima² nego, usudili bismo se reći, i sa samim sobom, iznenađuje činjenica u kojoj se mjeri kroz njegove najosobnije spise, poslanice – »ogledalo [...] Jeronimova srca i duše«³, iz kojih se može razabrati ocrt njegova ideala prijateljstva – razaznaje i mnogo rjeđe isticano naličje te Jeronimove slike. Njegova pisma otkrivaju dojmljivu važnost koju taj svetac pridaje prijateljstvu, kao i njegovo nastojanje da, poznaajući slabosti ljudske naravi, osigura zdrave temelje istinskim i kvalitetnim prijateljskim odnosima.

U ovom radu nećemo ulaziti u biografsko-historiografske pojedinosti Jeronimova prijateljevanja s pojedinim osobama. Nije nam nakana utvrditi je li sv. Jeronim bio dorastao idealu prijateljstva koji je kroz svoje poslanice ponudio, a niti to je li doista nastojao ili uspio živjeti takvo prijateljstvo. Taj aspekt problematike valja iščitati iz značajnijih znanstvenih Jeronimovih biografija i ostalih znanstvenih djela koja tematiziraju njegovu osobu i djelovanje.

Ovim radom želimo na temelju Jeronimovih pisama, njegovih najosobnijih spisa, uvidjeti važnost i značenje prijateljâ i prijateljstva u njegovu životu.⁴

¹ Usp. Benedikt XVI., Sv. Jeronim, tumač Božje riječi, asketa i duhovni vođa. Kateheza pape Benedikta XVI. na općoj audijenciji 7. XI. 2007., u: http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/hr/audiences/2007/documents/hf_ben-xvi_aud_20071107.html (5. X. 2021.).

² U svojoj studiji na koju ćemo se referirati u radu Carolinne White ističe kako je Jeronim »u prijateljstvu iskusio više problema od većine i poznatiji je po svojim neprijateljima nego po prijateljima«, Carolinne WHITE, *Christian Friendship in the Fourth Century*, Cambridge, 1992., 138.

³ Marijan MANDAC, *Sveti Jeronim Dalmatinac*, Makarska, 1995., 74.

⁴ U razmatranje smo uzeli 45 poslanica čiji su adresati mahom Jeronimovi prijatelji i/ili njegove prijatelje spominju. Od osoba koje sâm Jeronim naziva svojim prijateljima u njegovu se epistolariju najučestalije spominju Rufin iz Akvileje, Hromacije, Bonos, Heliodor, Pamahije, Nepocijan, Krizogon, Kastrucije, Paulin, Ocean, Jovin i Euzebij. Usp. Michał KIELING, »Amicitia quae desinere potest vera numquam fuit«. Przyjaźń w Listach św. Hieronima ze Strydonu, u: *Vox Patrum*, 75 (2020.), 272. M. Kieling se pritom poziva na radove: Marek STAROWIEYSKI – Jan Maria SZYMUSIAK, *Nowy słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, Poznań, 2017., 438 i Agnès BASTIT-KALINOWSKA, *Aquileienses clerici quasi chorus beatorum habentur* (Jeronim, *Kronika*, rok 374). Przykład życia religijnego duchownych pod koniec IV wieku, u: *Vox Patrum*, 70 (2018.), 208-209. Kielingov članak, srodno našem, daje prikaz Jeronimova pogleda na prijateljstvo na temelju njegovih poslanica, a usto, s istoga temelja, i prikaz njegova vlastitog iskustva u prijateljskim odnosima. Prvi dio Kielingova rada usredotočen je na Jeronimovo shvaćanje smisla i značenja korespondencije, drugi dio rada prikazuje neke od osoba koje se na temelju Jeronimovih poslanica prepoznaju kao njegovi prijatelji, dok treći dio rada tematizira povijest Jeronimova prijateljstva s Rufinom iz Akvileje, dijelom na temelju Jeronimovih pisama, a dijelom na temelju apologijâ koje su oni napisali jedan protiv drugoga, te *Ep.* CX sv. Augustina.

Nakana nam je, također, ocrtati i Jeronimovo poimanje iskona, naravi i samog temelja prijateljstva te iščitati na koji se način, prema sv. Jeronimu, ono čuva i kojih se normi u prijateljevanju valja držati. Iz riječi Stridonjaninovih poslanica nastojat ćemo razaznati njegovu teoriju prijateljstva, ideal koji je u svojim poslanicama želio ponuditi a, prema vlastitim riječima, i nastojao živjeti.⁵ Naš će rad posegnuti za nešto većim brojem citata bez kojih Jeronimovo viđenje prijateljstva i značenje prijateljstva za Jeronima, izraženo jedinstvenim stilom i emocijom, nije moguće autentično izložiti.

Rad se također, kroz Jeronimovu korespondenciju sa sv. Augustinom, osvrće i na pitanje na koji način se prijatelji moraju ophoditi dođe li među njima do nesporazuma, razilaženja u mišljenjima, sporova, pa i polemika.

Jeronimove misli o prijateljstvu koje je on u svojim pismima – koja su počesto bila namijenjena širem krugu čitatelja no što su sami njihovi naslovnici – ponudio čitateljstvu, izložit ćemo u obliku općenitih smjernica. U svijesti o važnosti zdravih međuljudskih odnosa za cjelovitu kvalitetu ljudskog života vjerujemo da se Jeronimova promišljanja o prijateljstvu i danas mogu držati aktualnima i biti na korist suvremenom čovjeku.

Nadamo se da će ovo iščitavanje Jeronimovih poslanica također dati nazrijeti ako ne već to kakav je Stridonjanin prijatelj doista bio, a ono kakav je prijatelj barem želio biti.

1. Jeronimove poslanice – svjedočanstvo važnosti prijateljstva u njegovu životu

O važnosti prijateljstva u životu sv. Jeronima svjedoči već sam broj njegovih poslanica upućenih prijateljima ili pak s prijateljskim nakanama.⁶ Najrječitije

⁵ Kako misli o prijateljstvu nalazimo razasute i u drugim Jeronimovim djelima, slika njegovog ideala prijateljstva koju donosimo neće biti sveobuhvatna. U već spomenutoj studiji *Christian Friendship in the Fourth Century* (vidi bilj. 2) Carolinne White bavi se teorijama prijateljstva kako su ih razvili vodeći crkveni oci IV. stoljeća uspoređujući ih s onima poganskih pisaca i misliocâ antike. White problematici pristupa ponajprije s teorijskog gledišta, no, kako ističe, gdje to smatra nužnim – za razliku od pristupa u ovom radu – teorije prijateljstva otacâ razmatra i u kontekstu njihovih osobnih života i međusobnih odnosa. Usp. Caroline WHITE, *Christian Friendship in the Fourth Century*, i; 1-2. White se, među ostalim, bavi i Jeronimovim shvaćanjem, odnosno teorijom prijateljstva. Usp. *Isto*, 129-145, pri čemu se ne ograničuje na njegove poslanice, iz kojih izdvaja samo glavne naglaske. U radu ćemo se, gdje to bude potrebno, referirati na rezultate njezine studije kada su u pitanju Jeronimove poslanice.

⁶ O samom prijateljstvu – ljudskom, kršćanskom, duhovnom/nadnaravnom i posebnim prijateljstvima vidi primjerice: G. VANSTEENBERGHE, Amitié, u: *Dictionnaire de Spiritualité. Ascétique et mystique. Doctrine et histoire* (dalje: *DSp*), I, Paris, 1937., 500-529;

su u tom pogledu njegove poslanice upućene prijateljima koji su fizički daleko od njega te za njima čezne kao i one u kojima iskazuje svoju tugu za preminulim prijateljima. Jeronim se u njima nimalo ne libi iskazati koliko mu prijatelji znače. Osjećaje koje mu bude vijesti o nenadanoj blizini prijatelja Rufina Akvilejskog,⁷ kojega tada nije bio u prilici vidjeti, izriče sljedećim riječima: »Premda sam iz svetih knjiga znao da Bog dariva više nego se u njega molbom ište, i da mnogo puta daje 'što oko ne vidje, i uho ne ču, i u srce čovječje ne uđe' (1 Kor 2,9), ipak, premili Rufine, sad sam to iskustvom u samom sebi poznao [...] O, da bi mi sada Gospodin Isukrst dao da i ja u najkraći čas prenesen budem [...] kako bih te mило zagrlio, i srdačno izljubio ona usta.«⁸ U istoj poslanici prijatelju piše: »Vjeruj mi brate da ni mornar kad mu bura dosađuje, ovako ne pogleduje na daleku luku, ni suhe oranice ovako dažda ne žele, niti ovalikom čežnjom majka ne čeka sina na krivuljastoj morskoj obali.«⁹ Istu pak sliku gorljivog prijatelja komuniciraju i Jeronimove ogorčene riječi uslijed toga što mu se prijatelj Heliodor odbija pridružiti kao monah u Halkidskoj pustinji¹⁰ te mu Jeronim piše: »Kolikom ljubavi i kako sam živom željom nastojao da bismo

T. ALVAREZ, Amicizia, u: *Dizionario enciclopedico di spiritualità*, I, Roma, 1990., 111-117; Tullio GOFFI, Amicizia, u: *Nuovo dizionario di spiritualità*, Milano, 1989., 1-19; Aelredus RIAEVALLENSIS, De spiritali amicitia, u: Anselm HOSTE – Charles H. TALBOT (ur.), *Aelredi Rievallensis Opera Omnia*, I, *Opera Ascetica*, Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis 1, Turnhout, 1971., 287-350. Na hrvatskom jeziku: Tonči MATULIĆ, Zaboravljeno prijateljstvo? 'O, prijatelji moji, nema prijatelja!', u: Ivica RAGUŽ (ur.), *Vesperae Sapientiae Christianae*, II, Zagreb, 2005., 119-163; Ivan KOPREK, *Kao dio mene. Etika – prijateljstvo – krepost*, Zagreb, 1995., 73-80; Ivica RAGUŽ, Aelred iz Rievaulxa o duhovnom prijateljstvu. »Ecce ego et tu, et spero quod tertius inter nos Christus sit«, u: *Služba Božja*, 48 (2008.) 3, 261-285; Maja HERMAN DUVEL, Homo amicus – biće sreće, radosti i blaženstva, u: *Nova prisutnost*, 19 (2021.) 1, 35-48.

⁷ O Rufinu Akvilejskom vidi primjerice: Françoise THELAMON, Rufin d'Aquilée: sa vie, son œuvre, sa spiritualité, u: *DSp*, XIII, Paris, 1998., 1107-1117; Manlio SIMONETTI – Emanuela PRINZIVALLI, *Storia della letteratura cristiana antica*, Bologna, 2011., 421-423; Juraj PAVIĆ – Tomislav Zdenko TENŠEK, *Patrologija*, Zagreb, 1993., 227-228. O Jeronimovu i Rufinovu odnosu u kontekstu Jeronimova shvaćanja prijateljstva vidi u: Carolinne WHITE, *Christian Friendship in the Fourth Century*, 129-132.

⁸ JERONIM, *Ep.* III,1, u: HIERONYMUS, *Sancti Eusebii Hieronymi Epistulae*, I: *Epistulae I-LXX*, Isidorus Hilberg (ur.), Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum 54, Vindobonae – Lipsiae, 1910., 12-13 (dalje: CSEL 54); navedeno prema: JERONIM, Rufinu (*Ep.* III.), u: JERONIM, *Izabrane poslanice*, Josip Bratulić (ur.), Split, 1990., 8. Dalje u radu kada prvi put u bilješci navodimo određenu Jeronimovu poslanicu uz kraticu *Ep.*, broj poslanice (rimski) i njezine podcjeline (arapski) na koju se referiramo donosimo podatak u kojem se svesku niza CSEL nalazi te stranicu u tom svesku na koju se referiramo. Svaki sljedeći put kada navodimo tu istu poslanicu pisat ćemo *Ep.* uz broj poslanice (rimski) i podcjeline (arapski) te broj stranice unutar određenog sveska niza CSEL.

⁹ JERONIM, *Ep.* III, 2, 14; navedeno prema: JERONIM, Rufinu (*Ep.* III.), 8-9.

¹⁰ O Heliodoru vidi u: Silvano COLA, Introduzione, u: GIROLAMO, *Le lettere*, uvod, prijevod i bilješke Silvano Cola, I, Roma, 1996., 35.

zajedno boravili u pustinji, to zna srce – dionik naše međusobne pažnje. Kojim sam jadikovanjem, kojom žalošću, kojim uzdisanjem ispratio te kad ti ode, može svjedočiti i sama ova poslanica, što je vidiš pokvašenu mojim suzama.«¹¹

Koliko su Jeronimu prijatelji bili dragocjeni i kako na njih, štoviše, gleda kao na dio sebe, posebno se može iščitati iz njegovih riječi kojima iskazuje u kojoj ga je mjeri pogodila smrt nekih od njih. Prijatelj Inocencije¹² bio je, ističe, »dio duše moje«¹³, a njegovom smrću Jeronim »izgubi jedno od dva oka«¹⁴ – otad mu je sav vid i »jedino uživanje« prijatelj Evagrije.¹⁵ Za Marcelom¹⁶ osjeća »nevjerojatnu žalost«, koja ga je »toliko ubila« da o njezinim pohvalnim djelima dugo nije bio u stanju dostojno pisati.¹⁷ Smrt prijateljice Paule, kojoj je bio duhovni vođa i koja je zajedno s njime zasnovala samostane u Betlehemu,¹⁸ »uništila« ga je do te mjere da ni o Svetom pismu – koje je bilo žarište njegova života i djela – nije dugo ništa napisao.¹⁹ Prema vlastitim riječima, dubina Jeronimova bola jednaka je onoj Pauline kćeri Eustohije, tolika da Eustohiji nije u stanju vlastoručno napisati utješnu poslanicu, već ju mora diktirati, što, kako ističe, svjedoči o njegovim osjećajima.²⁰ Uslijed Eu-

¹¹ JERONIM, *Ep. XIV*,1, u: CSEL 54, 44-45, navedeno prema: JERONIM, *Poslanica XIV. Kalludjeru Heliodoru*, u: JERONIM, *Izabrane poslanice sv. Jeronima*, I, Zagreb, 1908., 51. Gornji, no malo prošireniji citat donosi i Kieling, ilustrirajući njime svoju misao prema kojoj Jeronimova pisma svjedoče o njegovoj čežnji za prijateljima, a u nekim slučajevima i za zanemarenim prijateljstvom. Usp. Michał KIELING, »Amicitia quae desinere potest vera numquam fuit«, 274.

¹² O Inocenciju vidi u: Silvano COLA, *Introduzione*, u: GIROLAMO, *Le lettere*, I, 33.

¹³ Jeronim se tu referira na Horacija. Usp. Carolinne WHITE, *Christian Friendship in the Fourth Century*, 139.

¹⁴ Jeronim se tu referira na Plauta, *Pseudolus*, 179. Usp. Carolinne WHITE, *Christian Friendship in the Fourth Century*, 139.

¹⁵ Usp. JERONIM, *Ep. III*,3, 14-15, svi navodi uzeti su iz: JERONIM, *Rufinu (Ep. III.)*, 9.

¹⁶ O sv. Marceli vidi u: Silvano COLA, *Introduzione*, u: GIROLAMO, *Le lettere*, I, 36-37.

¹⁷ Usp. JERONIM, *Ep. CXXVII*,1, u: HIERONYMUS, *Sancti Eusebii Hieronymi Epistulae*, III: *Epistulae CXXI-CLIV*, Isidorus Hilberg (ur.), *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum* 56, Vindobonae – Lipsiae, 1918., 145 (dalje: CSEL 56); navodi uzeti iz: JERONIM, *Poslanica LXII. Djevici Principiji*, u: JERONIM, *Izabrane poslanice sv. Jeronima*, I, 311-312.

¹⁸ O sv. Pauli vidi u: Silvano COLA, *Introduzione*, u: GIROLAMO, *Le lettere*, I, 37; Marijan MANDAC, *Sveti Jeronim Dalmatinac*, Makarska, 1995., 182. Kratak osvrt na prijateljstvo sv. Jeronima i sv. Paule vidi u: Mladen PARLOV, *Žena i ženidba u misli crkvenih otaca 4. i 5. stoljeća*, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 45 (2019.) 1, 26-27.

¹⁹ Usp. JERONIM, *Ep. XCIX*,2, u: HIERONYMUS, *Sancti Eusebii Hieronymi Epistulae*, II: *Epistulae LXXI-CXX*, Isidorus Hilberg (ur.), *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum* 55, Vindobonae – Lipsiae, 1912., 212 (dalje: CSEL 55).

²⁰ Usp. JERONIM, *Ep. CVIII*,32, u: CSEL 55, 350. Na navedeni odlomak, kao i na JERONIM, *Ep. CXXVII*,1 na koji smo se osvrnuli, referira se White kao na najjasnije očitovanje Jeronimovih osjećaja prema pripadnicama rimskog asketskog kruga kojima je Jeronim bio duhovni vođa i tumač Svetoga pisma, no i prijatelj. Usp. Carolinne WHITE, *Christian Friendship in the Fourth Century*, 137.

stohijine²¹ smrti, a riječ je o njegovoj duhovnoj kćeri koja je naslijedila Pavlu na čelu ženskoga betlehenskog samostana²² u kojem je u Jeronimovoj blizini provela više od trideset godina,²³ »silno [je] stradao«²⁴. Njezina ga je smrt bacila u »duboku tugu, i gotovo da je poremetila ritam mojega [i. e. Jeronimova, nap. a.] života (*conversatio*)«²⁵. Vijest o preminuću prijatelja Lucinija²⁶ »porazila« ga je toliko da jedva diktira, pa i kratko pismo.²⁷ U utješnoj poslanici Pavli prigodom smrti njezine kćeri Blezile zajedno s njezinom majkom jeca i plače,²⁸ dajući riječ u svojoj tuzi kako će uvijek o Blezili govoriti, kako će se njegov um za nju truditi, svoja će djela njoj posvećivati i ona će ju slaviti, te će joj na taj način biti »vječiti spomen« i pokazati da se Blezila »zadjenula za [...] srce« svojeg duhovnog oca, Jeronima.²⁹

Važnost prijatelja i prijateljstva u životu sv. Jeronima nastojat ćemo jednako iščitati i kroz susljedna poglavlja ovoga rada.

2. Prijateljstvo – njegova narav, iskon i spone koje povezuju prijatelje

Jeronimovo shvaćanje prijateljstva kako ga je moguće iščitati iz njegovih poslanica izložiti ćemo počevši od prijateljstva za koje on sâm kaže da nije rezultat poznanstva »po tijelu«³⁰. Prema Stridonjaninovu iskustvu moguće je, naime, »združiti se duhom« (*mente socio*) te početi nekoga ljubiti (*diligo*) i ako ga se nije osobno upoznalo.³¹ Do toga može doći, primjerice, uslijed čuvenja o nečijim

²¹ O sv. Eustohiji vid u: Silvano COLA, *Introduzione*, u: GIROLAMO, *Le lettere*, I, 36; Marijan MANDAC, *Sveti Jeronim Dalmatinac*, 171. Prijateljstvo sv. Jeronima i sv. Eustohije Alvarez, uz još neka prijateljstva među svecima, navodi kao očitovanje mogućnosti posebnih prijateljstava među osobama istoga spola. Usp. T. ALVAREZ, *Amicizia*, 15.

²² Usp. Marijan MANDAC, *Sveti Jeronim Dalmatinac*, 171.

²³ Usp. Caroline WHITE, *Christian Friendship in the Fourth Century*, 137.

²⁴ JERONIM, *Ep.* CXLIII,2, u: CSEL 56, 293.

²⁵ JERONIM, *Ep.* CLI,2, u: CSEL 56, 364 (prijevod autorice).

²⁶ O Luciniju vidi u: Silvano COLA, *Introduzione*, u: GIROLAMO, *Le lettere*, uvod, prijevod i bilješke Silvano Cola, II, Roma, 1997, 41.

²⁷ Usp. JERONIM, *Ep.* LXXV,1, u: CSEL 55, 29.

²⁸ JERONIM, *Ep.* XXXIX,8, u: CSEL 54, 293-294.

²⁹ Usp. JERONIM, XXXIX,8, 308. Navodi preuzeti iz: JERONIM, *Poslanica XXIV. Pavli. O smrti njezine kćeri Blezile*, u: JERONIM, *Izabrane poslanice sv. Jeronima*, I, 179.

³⁰ Usp. JERONIM, *Ep.* CXLV, u: CSEL 56, 306.

³¹ Usp. *Isto*, gdje Jeronim piše Ekzuperanciju: »Između svega što prijateljstvo tvoga svetog brata Kvintilijana učini za me, ovo je baš najveće, što tebe, koga po tijelu ne poznajem, duhom sa mnom združiti«, navedeno prema: JERONIM, *Poslanica XXX. Ekzuperanciju*, u: JERONIM, *Izabrane poslanice sv. Jeronima*, I, 215. Također usp. JERONIM, *Ep.* LXXIX,1, u: CSEL 55, 88.

iznimnim krepostima.³² U tom pogledu sv. Jeronim piše Florenciju,³³ jeruzalemskom monahu: »Koliko silan glas o tvojem blaženstvu napuni mnoge narode, koji o tebi govore, možeš suditi iz ovoga, što ja prije započinem te ljubiti nego poznavati.«³⁴ Ekzuperanciju, rimskome vojniku kojeg Jeronim pismom potiče da zajedno sa svojim bratom prigrli monaški život te dođe u Betlehem, u istom smislu piše: »Jer tko ne bi ljubio onoga, koji pod vojničkim ogrtačem i opravom čini djela proročka, i izvanjskog čovjeka od koga bi se drugo dalo očekivati, nadjačava unutarnjim čovjekom stvorenim na sliku Božju?«³⁵ Ne ljubiti tako kreposnog čovjeka, prema Jeronimu, bilo bi zlodjelo.³⁶ Kako doznajemo iz Jeronimova pisma Teodori,³⁷ u takvim je slučajevima – no, naravno, ne isključivo u njima – riječ o duhovnoj ljubavi (*amor spiritus*). Toj je ljubavi iskon u samomu Bogu.³⁸ inicira ju sâm Bog »ranjavajući dvoje ljudi svojom strelicom«, tako da ih ljubav, fizički odijeljene, povezuje u duhu a da se pritom ni ne moraju tjelesno poznavati.³⁹ Jeronim dalje pojašnjava narav takovrsne povezanosti: »U ostalom, naš iznutrašnji čovjek (*Rom. 7, 22*) dobro se jedan s drugim poznaje onim znanjem, kojim je apostol Pavao znao Kološane i mnoge druge vjerne, što ih prije ne bijaše vidio (*Col 2, 1*).«⁴⁰ Uzrok prijateljstva rođenog bez tjele-

³² Usp. JERONIM, *Ep. CXLV*, 306; JERONIM, *Ep. IV,1*, u: CSEL 54, 19.

³³ O Florenciju vidi u: Silvano COLA, *Introduzione*, u: GIROLAMO, *Le lettere*, I, 34.

³⁴ JERONIM, *Ep. IV,1*, 19, navedeno prema: JERONIM, *Poslanica IV. Florenciju*, u: JERONIM, *Izabrane poslanice sv. Jeronima*, I, 19.

³⁵ JERONIM, *Ep. CXLV*, 306, navedeno prema: *Poslanica XXX. Ekzuperanciju*, 215–216.

³⁶ JERONIM, *Ep. IV,1*, 19. Jeronim ovdje piše: »U istinu kako apostol veli, da su *griesci nekih ljudi očiti i pretječu sud*. (1 Tim. 5. 24.), tako se naprotiv razglašuje slava tvoje poštovanosti; pa se drži ne toliko da je hvale vriedan tko te rado ima, koliko da čini zlo djelo tko te ne ljubi.«, navedeno prema: JERONIM, *Poslanica IV. Florenciju*, 19–20.

³⁷ O Teodori, Lucinijevoj supruzi, vidi Silvano COLA, *Introduzione*, u: GIROLAMO, *Le lettere*, II, 42.

³⁸ Kršćansko stajalište o kršćanskom prijateljstvu i danas je isto, naime ono »dolazi od Boga«, G. VANSTEENBERGHE, *Amitié*, 516, slijedeći Aelreda iz Rievaulxa.

³⁹ JERONIM, *Ep. LXXV,5*, 33–34. Tematizirajući kršćansko poimanje prijateljstva tijekom IV. stoljeća, White u tom kontekstu ističe uvjerenje da *agape/caritas* izvire od Boga prema čovjeku, usp. Carolinne WHITE, *Christian Friendship in the Fourth Century*, 55. Prema istom shvaćanju, duhovna su prijateljstva Božji dar po Duhu Svetomu; to shvaćanje »oštro razlikuje kršćanski od klasičnog pogleda na prijateljstvo, koje se temeljilo na racionalnom izboru, naravnim ljudskim osjećajima i ljudskim krepostima«, *Isto*, 53, 56. Kršćansko uvjerenje prema kojemu je prijateljstvo dar Božje milosti također je obeskrepljivalo optužbe za sebične motive prijateljstva, u smislu da bi u njegovoj pozadini bila pomisao na nagradu, odnosno »svjesni pokušaj da bi kršćanin stvorio nešto što bi vodilo ka njegovu spasenju«, *Isto*, 59. G. Vansteenberghes piše: »darom nadnaravnog života kršćanstvo je duše učinilo više ljubećima, uvećalo je njihovu sličnost i tako stvorilo novu svezu uzajamne simpatije; pobožanstvenjujući ih, ljudskim je osjećajima dalo novo jamstvo draži i trajnosti«, G. VANSTEENBERGHE, *Amitié*, 514.

⁴⁰ *Ep. CXXX,2*, u: CSEL 56, 176, navedeno prema: JERONIM, *Poslanica XXIII, Demetriji*, u: JERONIM, *Izabrane poslanice sv. Jeronima*, II, Zagreb, 1908., 330.

snoga poznanstva, ističe Jeronim pišući mladoj udovici Furiji,⁴¹ koju poznaje tek preko poslanica, jest »samo pobožnost«⁴². Takvo je prijateljstvo sastavljeno svezom koja je sâm Krist.⁴³

Uvjeravajući slijepog svećenika Abigaja da ne odgovarajući mu na pismo nije odbio njegovo prijateljstvo, jer njegova pisma nije bio ni primio, Jeronim bez zadržske očituje da mu je »običaj čeznuti za prijateljstvom dobrih ljudi te se, štoviše, »nuditi njihovoj ljubavi«⁴⁴. U nastavku pisma, kroz svetopisamski citat, saznajemo i zašto – prijatelj je prijatelju pomoć i potporanj: »Bolje je, naime, dvama nego jednomu samu; jer ako jedan padne, drugi će ga poduprijeti. Trostruka uzica ne kida se lako (Eccl. 4, 9.10. 12); i brat koga brat pomaže podignut će se (Prov. 18,19).«⁴⁵

Govor o prijateljstvu za Jeronima je, kao što vidimo, neodvojiv od govora o ljubavi koja uzajamno povezuje, odnosno sjedinjuje prijatelje.⁴⁶ U tom će kontekstu reći kako je »ljubav (*dilectio*) [...] neprocjenjiva« i da se »ne može za novce kupiti«⁴⁷. Prema Jeronimovu uvjerenju, izrečenom u jednom od njegovih najljepših pisama,⁴⁸ starome prijatelju Heliodoru, upravo Kristova ljubav

⁴¹ O Furiji vidi u: Silvano COLA, Introduzione, GIROLAMO, u: *Le lettere*, II, 35-36.

⁴² Usp. JERONIM, *Ep.* LIV,3, u: CSEL 54, 468. Zajednička vjera i pobožnost u kršćanskim su okvirima postali temeljima prijateljstva, jednako poput zajedničkih interesa i privrženosti kreposti istine za ljude antike. Usp. Caroline WHITE, *Christian Friendship in the Fourth Century*, 56.

⁴³ JERONIM, *Ep.* V,1, u: CSEL 54, 21; JERONIM, *Ep.* LIII,1, u: CSEL 54, 442. Pozivajući se na *Ep.* 5,1 Kieling ističe kako upravo zbog toga Jeronim tvrdi da takvo prijateljstvo ima poseban karakter. Usp. Michał KIELING, »Amicitia quae desinere potest vera numquam fuit«, 270-271.

⁴⁴ JERONIM, *Ep.* LXXVI,1, u: CSEL 55, 35, navedeno prema: JERONIM, Poslanica XLIII. Abigaju, u: JERONIM, *Izabrane poslanice sv. Jeronima*, II, 95.

⁴⁵ JERONIM, *Ep.* LXXVI,1, 35; navedeno prema: JERONIM, Poslanica XLIII. Abigaju, 95. Svetopisamski redci Prop 4,9-10 tijekom IV. stoljeća često su citirani, kako u raspravama o prijateljstvu tako i u osobnim pismima. Usp. Caroline WHITE, *Christian Friendship in the Fourth Century*, 49.

⁴⁶ Usp. JERONIM, *Ep.* III,3, 14; JERONIM, *Ep.* IV,2, 20; JERONIM, *Ep.* VII,1, u: CSEL 54, 26; JERONIM, *Ep.* V,1, 21. Tematizirajući prijateljstvo, T. Alvarez ga definira na sljedeći način: »Prijateljstvo je oblik ljudske ljubavi: stanje ljubavi, simultano i uzajamno, između dviju osoba. Kao takvo, primarni čimbenik duhovnosti«, T. ALVAREZ, *Amicitia*, 112.

⁴⁷ JERONIM, *Ep.* III,6, 18, navedeno prema: JERONIM, Rufinu (*Ep.* III.), 11. U toj je misli moguće čuti eho Sir 6,15: »Pravom prijatelju nema cijene niti se može izmjeriti njegova vrijednost.« Kieling iznosi misao prema kojoj je za Jeronima »prijateljstvo odnos ljubavi koji nema cijenu«, međutim se pritom ne poziva na njegovu *Ep.* III,6 ni na reference na Jeronimova djela iz prethodne bilješke. Usp. Michał KIELING, »Amicitia quae desinere potest vera numquam fuit«, 270.

⁴⁸ JEROME, Letter 60, urednikov uvod u pismo, u: Philip SCHAFF – Henry WACE (ur.), *Nicene and post-Nicene Fathers, Second Series, VI: St. Jerome, Letters and Select Works*, Buffalo, NY, 1893., revidirao i za New Advent uredio Kevin Knight, dostupno na: <https://www.newadvent.org/fathers/3001060.htm> (12. X. 2021.).

(*amor Christi*) je ta koja ga združuje s prijateljima.⁴⁹ Kolika je pak važnost prijateljstva u starim danima, izriče Jeronim vidjevši u toj prijateljskoj združnosti u Kristovoj ljubavi njihov jedini dobitak dok se dani i časovi pred njima smanjuju.⁵⁰ Prijateljstvo, po Jeronimu, prijatelje povezuje u Kristu,⁵¹ i sâm je Bog taj koji prijateljstvo utvrđuje.⁵² Kao mladić trojici svojih prijatelja Jeronim piše kako ih ljubav ne veže ništa manje no dvojicu od njih krvno srodstvo.⁵³ Dvadesetak godina kasnije uvjerit će se u ono u što je, prema vlastitim riječima, nekoć bio sumnjao, naime da su »spone koje vežu duh uz duh jače od bilo koje tjelesne veze«, budući da prijatelj Trankvilin⁵⁴ uz njega »prianja svom svojom dušom«, a Jeronim je s njime »združen Kristovom ljubavlju«.⁵⁵ Prijateljska ljubav ne mine ni smrću jednog od prijatelja. Sveti Jeronim će se pozvati na *Hvalospjev ljubavi*, 1 Kor 13,4–8. Budući da ljubav zauvijek živi u srcu – piše sv. Jeronim Heliodoru tješeci ga prilikom smrti njegova nećaka Nepocijana – i preminuli prijatelj s kojim smo ljubavlju združeni ostaje s nama. I ne samo to, on je otad, štoviše, jamac uzajamne ljubavi svojih živućih prijatelja, ma koliko oni bili udaljeni.⁵⁶ U poslanici Paulinu Nolanskom⁵⁷ Naučitelj iz Stridona daje nam znati i kakvo prijateljstvo drži doista pravim i združenim Kristovom svezom. To je ono prijateljstvo »što ga ne sklapa korist naše imovine, ni sama tje-

⁴⁹ Istu misao nalazimo i u: JERONIM, *Ep.* LXII,1, u: CSEL 54, 583.

⁵⁰ Usp. JERONIM, *Ep.* LX, u: CSEL 54, 574. C. White ukazuje na činjenicu da je u okvirima kršćanstva tijekom IV. stoljeća vladalo uvjerenje prema kojem prijateljstva »izviru iz ljubavi Kristove«, a otud i uvjerenje da su ujedno obdarena stabilnošću i trajnošću. Usp. Carolinne WHITE, *Christian Friendship in the Fourth Century*, 57.

⁵¹ Usp. JERONIM, *Ep.* CLI,2, 364.

⁵² Usp. JERONIM, *Ep.* IV,1, 19. Tematizirajući kršćansko prijateljstvo, G. Vansteenberghes će pisati kako je u pitanju nadnaravno prijateljstvo te će u nastavku citirati spis *De Spirituali Amicitia* Aelreda iz Rievaulxa prema kojem ono »ima polazište u Kristu, napreduje prema njegovoj volji i u njemu se dovršuje«. Usp. G. VANSTEENBERGHE, *Amitié*, 516. »Budući da je Krist Bog«, nastavit će se na Aelredovu misao Vansteenberghes, »ono je prijateljstvo u Bogu ljubiti prijatelje u Bogu [...] znači ljubiti ih zbog onoga božanskog što se vidi u njima, ljubiti ih duhovno, a da se razum (*le sens*) i tijelo ni na koji način ne upleću u taj osjećaj; ljubiti ih, konačno, s pogledom na Boga, kako bi ih učinio boljima i priveo njihovoj svrsi«, *Isto*. Kršćansko je prijateljstvo i čvršće od onog naprosto ljudskoga jer se prijatelji uzajamno približuju približavajući se Bogu, koji je »središte prema kojemu konvergiraju misli, osjećaji, želje prijatelja«, *Isto*, 517.

⁵³ JERONIM, *Ep.* VII,1, 26. Na isti se tekst referira i Kieling, ilustrirajući njime svoju misao kako u navedenoj poslanici Hromaciju, Jovinu i Euzebiju Jeronim »hvali njihov međusoban bratski odnos ljubavi utemeljen na Kristu«, Michał KIELING, »Amicitia quae desinere potest vera numquam fuit«, 271.

⁵⁴ O Trankvilinu vidi u: Silvano COLA, *Introduzione*, u: GIROLAMO, *Le lettere*, II, 38.

⁵⁵ JERONIM, *Ep.* LXII,1, 583 (prijevod autorice).

⁵⁶ Usp. JERONIM, *Ep.* LX,19, 574.

⁵⁷ O Paulinu Nolanskom vidi primjerice u: Manlio SIMONETTI – Emanuela PRINZIVALLI, *Storia della letteratura cristiana antica*, 485–488; Juraj PAVIĆ – Tomislav Zdenko TENŠEK, *Patrologija*, 231–232.

lesna nazočnost, ni prijeverno i laskavo umiljavanje, nego strah Božji i ljubav prema božanske Pismu«⁵⁸.

Sveti Jeronim je spreman prijatelju otvoreno iskazati dubinu svoje prijateljske ljubavi, dajući pritom čitatelju i neke od naznaka na temelju kojih se prijateljsku ljubav može prepoznati i koje govore na koji se način ona očituje. Jednom od svojih najboljih prijatelja,⁵⁹ Krševanu,⁶⁰ Jeronim piše: »Kakva je moja ljubav prema tebi, mogao ti je istinito javiti naš predragi Heliodor, koji tebe ljubi ne manjom ljubavlju nego te ljubim ja. On ti je mogao dati na znanje kako ja uvijek spominjem tvoje ime; kako čim se zametne razgovor o čemu drago, sjećam se premilog drugovanja s tobom; kako se divim tvojoj poniznosti, slavim krepost, hvalom ističem tvoju ljubav.«⁶¹

Uz uzajamnu ljubav u Kristu, prijatelje povezuje i zajednička svrha, vezana uz zajedničku vjeru. Jeronimova pisma u tom pogledu svjedoče i povezanost u zajedničkoj stvari oko iskorjenjivanja krivovjerja – konkretno, pelagijanizma.⁶² Slijedeći Salustija, u savjetima Demetriji, koja je netom prigrlila Bogu posvećeno djevičanstvo, istaknut će da pouzdano prijateljstvo karakterizira »isto htjeti i isto ne htjeti«⁶³. Škodljiva pak prijateljstva, poput prijateljavanja s

⁵⁸ JERONIM, *Ep.* LIII,1, 443; navedeno prema: JERONIM, Pavlinu, svećeniku (*Ep.* LIII.), u: JERONIM, *Izabrane poslanice*, 95.

⁵⁹ Usp. JERONIM, *Poslanica IX.* Akvilejskom kaluđeru Krševanu, prevoditeljjev uvod u pismo, u: JERONIM, *Izabrane poslanice sv. Jeronima*, I, 38, bilj. 2.

⁶⁰ O Krševanu nije poznato ništa osim da ga je Jeronim upoznao tijekom boravka u Akvileji. Usp. Silvano COLA, *Introduzione*, u: GIROLAMO, *Le lettere*, I, 35.

⁶¹ JERONIM, *Ep.* IX, u: CSEL 54, 33, navedeno prema: JERONIM, *Poslanica IX.* Akvilejskom kaluđeru Krševanu, 38.

⁶² Usp. Jeronimovu poslanicu sv. Augustinu i Alipiju: »U istinu meni je preugodna svaka prilika, kojom mogu pisati vašoj poštovanosti; i Bog mi je svjedok kad bi mi bilo moguće pozajmiti u golubice krila, da bih poletio, e se s vama zagrlim: kao što sam svagda želio s vaših vrlina, a sada po gotovu, kad je vašom pomoću i vašim potaknućem uništeno Celestijevo krivovjerstvo, što je toliko okužilo duh mnogih, koji premda vide da su nadjačani i osuđeni, ipak ne će da izbace otrova iz srca i mrze na nas – a to je sve što mogu – misleći, da smo mi uzrok što izgubiše slobodu učiti krivovjerstvo.« JERONIM, *Ep.* CXLIII,1, 292, navedeno prema: JERONIM, *Poslanica LXVIII.* Alipiju i Augustinu, u: JERONIM, *Izabrane poslanice sv. Jeronima*, II, 371. Prema White, *Ps* 54 (55),7 (»O da su mi krila golubinja, odletio bih [...]«) kojim se ovdje poslužio Jeronim kršćani onoga vremena uobičajeno su citirali u pismima kako bi izrekli svoju žudnju susresti prijatelja, usp. Carolinne WHITE, *Christian Friendship in the Fourth Century*, 50. Celestije je bio pristalica Pelagija te je njegovo krivovjerje širio u Africi, usp. JERONIM, *Poslanica LXVIII.* Alipiju i Augustinu, 372, bilj. 4. Vidi također Silvano COLA, *Introduzione*, u: GIROLAMO, *Le lettere*, uvod, prijevod i bilješke Silvano Cola, IV, Roma, 1997., 36-38.

⁶³ JERONIM, *Ep.* CXXX,12, 192, navedeno prema: JERONIM, *Poslanica XXIII.* Demetriji, 349. Prema White, u pitanju je aluzija na Salustijevu definiciju pouzdanoga prijateljstva, usp. Carolinne WHITE, *Christian Friendship in the Fourth Century*, 139-140. Zajedničke interese White izdvaja kao jedno od obilježja tradicionalnog, klasičnog pogleda na prijateljstvo, usp. *Isto*, 55. Zajednički interesi i ciljevi, koji se pribrajaju među najtemeljnije motive pri-

krivovjercima, prema Jeronimovu uvjerenju vrijeđaju Boga. Stoga on hvali Palulu koja je radije podnosila njihovu mržnju nego im se izlagala.⁶⁴ Poučavajući mladoga svećenika i monaha Nepocijana pravilima života koji odgovara kleriku, Jeronim ukazuje i na to kakvi mu ljudi moraju biti drugovi (*socios*): takvi, da nas drugovanje s njima ne sramoti.⁶⁵

Naš autor, poznavatelj ljudske naravi, ne idealizira prijateljstvo. Ne libi se reći da prijateljstvu srdžba nije strana. Ona je, primjerice, razumljiva kada prijateljska ljubav biva prezrena i uvrijeđena: »Uvrijeđena ljubav valja da se srđi«⁶⁶, piše Jeronim već spomenutom prijatelju Heliodoru, koji je prezreo Jeronimovu vatrenu želju i njegove molbe da ostane s njime u pustinji kao monah.⁶⁷ Iako je, prema Jeronimovu mišljenju, srditi se ljudski,⁶⁸ istom on više-kratno ističe redak Ps 4,5: »Srdite se, ali pazite da ne sagriješite« i redak Ef 4,26: »Sunce nek ne zadje nad srdžbom vašom«⁶⁹, koji drži Pavlovim tumačenjem prethodnog citata.⁷⁰ Na temelju navedenih svetopisamskih redaka Jeronim ističe kako je, iako je srditi se ljudski, dakle prirodno, dužnost kršćanina stati ljutnji na kraj,⁷¹ »ne iskazati ljutine«,⁷² ne uvrijediti nikoga,⁷³ naime, ne sagri-

jateljstva, visoko su vrednovani i u okviru kršćanstva tijekom IV. stoljeća, imajući u vidu da su bili ugroženi. Usp. *Isto*, 56. Kako kršćansko prijateljstvo »vodi umnažanju djelovanja koji su po svojoj nakani i cilju nadnaravni; ono utvrđuje duše u dispozicijama koje mogu biti samo ugodne Bogu i privući na sebe milosti izbora«, ono je i spasonosnije od sasma ljudskoga prijateljstva. Usp. G. VANSTEENBERGHE, *Amitié*, 517.

⁶⁴ Usp. JERONIM, *Ep.* CVIII,26, 344.

⁶⁵ Usp. JERONIM, *Ep.* LII,5, u: CSEL 54, 423-424.

⁶⁶ JERONIM, *Ep.* XIV,2, 46, navedeno prema: JERONIM, Poslanica XIV. Kaludjeru Heliodoru, 51.

⁶⁷ Usp. JERONIM, *Ep.* XIV,2, 46. Usp. također *Ep.* XII, u: CSEL 54, 42: »Ali vjeruj mi, da me nije stid pisati, kao čovjek uvrijeđen tako bih te izružio, te bi mi i ljutit stao odpisivati«, navedeno prema: JERONIM, Poslanica XII. Kaludjeru Antoniju, 9.

⁶⁸ Usp. JERONIM, *Ep.* XII, 42; *Ep.* CXXX,13, 193; *Ep.* LXXIX,9, 98.

⁶⁹ Usp. JERONIM, *Ep.* XIII, u: CSEL 54, 43; *Ep.* CXXX,13, 193; svetopisamski citati navedeni su prema: JERONIM, Poslanica XIII. Tetki Kastorini, u: JERONIM, *Izabrane poslanice*, I, 47 (= *Ep.* XIII). U posljednjoj će se navedenoj poslanici Jeronim također pozvati i na Mt 5,23-24 te na Mt 6,12: »Prosti nama dugove naše, kako i mi praštamo dužnicima svojim«; navedeno prema: JERONIM, Poslanica XIII. Tetki Kastorini, 50.

⁷⁰ Usp. JERONIM, *Ep.* XIII, 43.

⁷¹ Usp. *Isto*; JERONIM, *Ep.* CXXX,13, 193.

⁷² JERONIM, *Ep.* LXXIX,9, 98-99; navedeno prema: JERONIM, Poslanica XLV. Salvini, u: JERONIM, *Izabrane poslanice*, II, 128.

⁷³ Usp. JERONIM, *Ep.* XII, 42; držimo vrijednim ovdje prenijeti Jeronimove riječi koje očituju ujedno i žestinu i tankočutnost Jeronimova karaktera: »Ali vjeruj mi, da me nije stid pisati, kao čovjek uvrijeđen tako bih te izružio, te bi mi i ljutit stao odpisivati. Nego jer s jedne strane nešto je čovječje razsrditi se, a s druge kršćanska je dužnost nikoga ne uvrijediti, vraćajući se na svoj stari običaj, nanovo te molim, da ljubiš onoga koji te ljubi, i drugar drugara da obdariš svojom rieči«, *Isto*; navedeno prema: JERONIM, Poslanica XII. Kaludjeru Antoniju, 48.

ješiti.⁷⁴ Upozorit će, također, i na svetopisamski tekst Jak 1,20, prema kojem čovjekova srdžba ne čini ono što je pred Bogom pravedno.⁷⁵ Srdžba, usto, nanosi štetu duhovnom napretku.⁷⁶ Nju je pak, prema našem svetcu, moguće nadvladati strpljivošću.⁷⁷

Slijepom Kastruciju, koji se iz Panonije zaputio u Betlehem kako bi ga posjetio, no u tom nije uspio, Jeronim će pisati kako mu je na njegovoj neostvarenoj nakani, koju drži darom, zahvalan jednako kao da ju je i ostvario. Istom će naglasiti da je upravo nakana ta koja se gleda među prijateljima, a ne to je li ju se uspjelo ostvariti. Djela, tumači prethodnu misao Jeronim, počesto nude i neprijatelji, dok je nakana dar same ljubavi.⁷⁸

Prijateljska sveta ljubav dužna je, prema Jeronimovu uvjerenju, za njegovo dobro i opominjati prijatelja,⁷⁹ pa i više no što je potrebno.⁸⁰

3. Komunikacija hrani, učvršćuje, održava i posvjedočuje prijateljstvo

Prijateljstvo je za Jeronima nesumnjivo dragocjeno i ne dolazi samo po sebi, niti ga valja uzimati zdravo za gotovo. Rufinu on piše kako se prijatelj »dugo traži, jedva se nalazi, trudno se održava«⁸¹. Razdvajanje od bliskog prijatelja

⁷⁴ Usp. JERONIM, *Ep.* XIII, 43.

⁷⁵ Usp. JERONIM, *Ep.* LXXIX,9, 98.

⁷⁶ Usp. JERONIM, *Ep.* XIV,7, 54, gdje Jeronim u nešto drukčijem kontekstu piše: »Gdje nema časti, tu je preziranje. Gdje je preziranje, tu često puta biva uvreda. A gdje je uvreda, tu je i srdnja. Gdje je srdnja, tu nema mira. Gdje nije mira, tu se duh često odvraća od savršenog života. A gdje se nemirom nešto oduzimlje od nastojanja oko svega savršenstva, tu je isto nastojanje toliko manje, koliko se od njega oduzimlje; a kad je manje, ne može se reći, da je savršeno. Iz svega što sam rekao kaluđer ne može biti savršen na svojoj postojbini. Jest pak grieh, ako ne će da bude savršen«; navedeno prema: Poslanica XIV. Kaludjeru Heliodoru, 60.

⁷⁷ Usp. JERONIM, *Ep.* CXXV,11, u: CSEL 56, 130.

⁷⁸ Usp. JERONIM, *Ep.* LXVIII,1, u: CSEL 54, 675.

⁷⁹ Usp. JERONIM, *Ep.* LXVI,12, u: CSEL 54, 662; *Ep.* LXXIX,7, 95. Prema G. Vansteenberghu, »savjeti, upozorenja, ohrabrenja, molitve koje imaju u vidu duhovno dobro prijatelja« očitovanja su kršćanskog prijateljstva, što ga čini blagotvornijim u odnosu na posvema ljudsko prijateljstvo, G. VANSTEENBERGHE, *Amitié*, 317.

⁸⁰ Usp. JERONIM, *Ep.* LXXIX,7, 95.

⁸¹ JERONIM, *Ep.* III,6, 18; navedeno prema: JERONIM, Rufinu (*Ep.* III.), 11. Prema Jeronimovim riječima, misao nije njegova, no ne ukazuje na izvor. Usp. Carolinne WHITE, *Christian Friendship in the Fourth Century*, 143, koja se ovdje na navedenu misao referira u širem kontekstu Jeronimova shvaćanja prijateljstva koje razviđa i iz drugih njegovih djela osim poslanica, ocrtavajući Jeronimov negativan pogled (*negative view*) na prijateljstvo u smislu njegove mogućnosti, odnosno trajnosti. Usp. *Isto*, 143-144, stav koji će nazvati i pesimističnim u pogledu mogućnosti vjernog prijateljstva (*usp. Isto*, 51) te gorkim i sumnjičavim u pogledu idealnoga prijateljstva koje je zbog izdaje tobožnjih prijatelja osuđeno na neuspjeh (*usp. Isto*, 140). Svjedočanstvo o istinitosti navedene Jeronimove tvrdnje Kieling pronalazi u *Ep.* III,5 i *Ep.* VII,6.

za Jeronima je težak udarac te će tako o prijatelju Evagriju pisati: »Ipak jer nas velika daljina rastavlja, kad pođe od mene toliku mi žalost za sobom ostavi, koliko mi veselje donese kad dođe k meni.«⁸² Mnogobrojna su Jeronimova pisma svjedočanstvo o jedinstvenoj važnosti komunikacije među prijateljima koji nisu zajedno.⁸³ U svojim pismima on ne krije bojazan da bi ga udaljenost i vrijeme mogli otuđiti od onih s kojima ga sjedinjuje ljubav⁸⁴ te da bi se mogla obistinirati izreka »Daleko od oči, daleko od srca«⁸⁵. Izmjenjuju li pisma, drži Jeronim, prijatelji odvojenosti ne trpe veliku štetu i njihova ljubav ne gubi mnogo.⁸⁶ Tako piše Florenciju⁸⁷: »One [i. e. poslanice, nap. a.] nek lete između nas, one nek idu jedna drugoj na susret, nek one s nama govore. Ljubav ne će mnogo izgubiti, ako se ovakim razgovorom bude zabavljala.«⁸⁸ Pisma su ta koja uzajamno uprisutnjuju prijatelje⁸⁹: »Doista« – piše Jeronim prijatelju Niceji,⁹⁰ krećući od riječi komediografa Turpilija⁹¹ – »što može, [...] učiniti pri-

⁸² JERONIM, *Ep. VII,2, 26-27*; navedeno prema: JERONIM, Hromaciju, Jovinu i Euzebiju (*Ep. VII*), u: JERONIM, *Izabrane poslanice*, 14. U istom smislu pisat će Jeronim Rufinu: »Kad me nenadnji vihor od tebe otrže i nemilice rastavi me od onoga s kojim me sveza ljubavi vezaše, 'onda mi se nadvi iznad glave tamni kišni oblak',« JERONIM, *Ep. III,3, 14*; navedeno prema: JERONIM, Rufinu (*Ep. III*), 9.

⁸³ Na Jeronimovo shvaćanje važnosti komunikacije i odnosa pisanim putem ukazuje i Kieling pozivajući se na *Ep. VIII, Źródła Myśli Teologicznej* (dalje: ŹMT) 54, 20*. Usp. Michał KIELING, »Amicitia quae desinere potest vera numquam fuit«, 269.

⁸⁴ Usp. JERONIM, *Ep. III,6, 18*; *Ep. VI,1, 21*; *Ep. LXXI,7*, u: CSEL 55, 7.

⁸⁵ JERONIM, *Ep. III,6, 18*; navedeno prema: JERONIM, Rufinu (*Ep. III*), 11.

⁸⁶ Usp. JERONIM, *Ep. CXXVII,8, 152*, gdje Jeronim piše o sv. Marceli: »Međutim jer bijasmo daleko jedno od drugoga, mi se tješimo međusobnim razgovorom, i što ne mogosmo tijelom, činjasmo duhom. Poslanicama svagda jedno drugome idjasmo na susret, jedno drugo prestizasmo ljubavlju, jedno drugo pretjecasmo pozdravima. Što ne bijasmo jedno kod drugoga, nije nam bilo na veliku štetu, jer nas neprestana pisma združivahu«; navedeno prema: JERONIM, *Poslanica LXII. Djevici Principiji*, 321. Također usp. JERONIM, *Ep. VI,1, 21*. Na taj se odlomak, razlažući Jeronimovo prijateljstvo sa ženama, rimskim aristokratkinjama, pripadnicama rimskoga asketskog kruga, osvrće i Carolinne WHITE, *Christian Friendship in the Fourth Century*, 136-137.

⁸⁷ O milosrdnom monahu Florenciju, prema Jeronimovim riječima »ocu siromaha«, kojeg Jeronim nije osobno susreo, vidi u: Silvano COLA, *Introduzione*, u: GIROLAMO, *Le lettere*, I, 34.

⁸⁸ JERONIM, *Ep. VI,1, 21*; navedeno prema: JERONIM, *Poslanica V. Florenciju*, u: JERONIM, *Izabrane poslanice sv. Jeronima*, I, 22-23.

⁸⁹ Isti opažaj Kieling potkrepljuje referirajući se na *Ep. XLIV, ŹMT* 54, 182, Michał KIELING, »Amicitia quae desinere potest vera numquam fuit«, 270.

⁹⁰ O podđakonu Niceji vidi u: Silvano COLA, *Introduzione*, u: GIROLAMO, *Le lettere*, I, 34-35.

⁹¹ Jeronim razvijajući misao kreće od Turpilijevih riječi o korespondenciji, koje i navodi u poslanici: »To je stvar jedina, što čini da su jedan kod drugoga ljudi, koji su jedan od drugoga daleko«, JERONIM, *Ep. VIII*, u: CSEL 54, 31; navedeno prema: JERONIM, *Poslanica VIII. Akvilejskome đakonu Niceji*, u: JERONIM, *Izabrane poslanice sv. Jeronima*, I, 35. O referenci na Turpilija također usp. Carolinne WHITE, *Christian Friendship in the Fourth Century*, 139. Prema C. White, misao da pisma uprisutnjuju prijatelje može se naći

sutnijima one odsutne, od pisma, koje omogućuje govoriti onom kojeg voliš i slušati ga?»⁹² Pisma omogućuju uzajamnu prisutnost,⁹³ ako ne već tjelesno, ono ljubavljju i duhom, odnosno željom.⁹⁴ Po njima se duhom čini ono što se tijelom ne može, pisma su ta koja združuju prijatelje.⁹⁵ Prijatelju Rufinu, kojeg unatoč žarkoj želji nije u mogućnosti posjetiti, Jeronim upućuje dirljive riječi: »Ali jer sam nedostojan, ne toliko da na taj način ti dođeš k meni, koliko da bih sam pošao k tebi; i jer mi česte bolesti sasvim oslabiše tijelo, nemoćno i kad je zdravo, mjesto sebe ovu ti poslanicu šaljem na susret da te uzicom ljubavi svezana k meni dovede.«⁹⁶ Koliko su pisma dragocjena i kolika su radost Jeronimu koji je daleko od svojih prijatelja svjedoče i riječi njegove poslanice trojici prijatelja iz daleke Halkidske pustinje: »Sada pak zabavljam se vašom poslanicom, nju grlim, ona se sa mnom razgovara [...] Kolikogod puta po poznatom rukopisu sjetim se premilih vaših lica, toliko puta ili ja nisam ovdje, ili ste ovdje vi. Vjerujte ljubavi, koja istinu govori, i dok pišem ovu poslanicu, ja vas vidim.«⁹⁷ Prijateljstvo može opstojati i samo preko pisama, a da se prijatelji i nisu osobno

u mnogih klasičnih pisaca koji su se bavili teorijom epistolarija, kao i u mnogobrojnim privatnim pismima, primjerice Ciceronovima (*Pisma Atiku*, VIII.14.1, IX.IO.I, XII.53; XII.39.2.), a u crkvenih se otaca to uvjerenje održalo, pri čemu navodi Jeronimovu *Ep. V,1*, usp. *Isto*, 8.

⁹² JERONIM, *Ep. VIII*, 31; navedeno prema: JERONIM, *Poslanica VIII. Akvilejskome đakonu Niceji*, u: JERONIM, *Izabrane poslanice sv. Jeronima*, I, 35-36.

⁹³ Usp. JERONIM, *Ep. III,1*, 13: »Ja koji mišljah da će se namiriti moja smiona želja ako uzajmičnim listovima budemo sebi u misli predstavljali da smo jedan kod drugoga«; navedeno prema: JERONIM, Rufinu (*Ep. III.*), 8; usp. također *Ep. V,1*, 21; *Ep. LXXI,7*, 7.

⁹⁴ Usp. JERONIM, *Ep. V,1*, 21: »Mjesto sebe stavljam ti pred oči svoj list; pa ako i nisam kod tebe tielom, a ono bar evo me k tebi ljubavljju i duhom«; navedeno prema: JERONIM, *Poslanica V. Florenciju*, 22. Također vidi: JERONIM, *Ep. IV,1*, 19: »Tako da ja, onaj vrlo spori, koga je bolest izgledala, krilatim, što se reče, nogama, ljubavljju i željom pokrenut, dolazim k tebi da te pozdravim i zagrlim«; navedeno prema: JERONIM, *Poslanica IV. Florenciju*, 20. C. White ukazuje na činjenicu da su se pisma, što odgovara i navedenim Jeronimovim mislima, u njegovo doba držala kao »second best«, u slučajevima kada se prijatelja nije bilo u mogućnosti osobno susresti, te na to da u se u onodobnim pismima često nailazi na žarku želju da se prijatelja vidi (na što smo u slučajevima Jeronimovih pisama već ukazali). C. White, također ističe kako su doista u pitanju osobni osjećaji, a ne tek klišeji. Usp. Carolinne WHITE, *Christian Friendship in the Fourth Century*, 8.

⁹⁵ Usp. JERONIM, *Ep. CXXVII,8*, 152.

⁹⁶ JERONIM, *Ep. III,1*, 13; navedeno prema: JERONIM, Rufinu (*Ep. III.*), 8.

⁹⁷ JERONIM, *Ep. VII,2*, 27; navedeno prema: JERONIM, Hromaciju, Jovinu i Euzebiju (*Ep. VII*), u: JERONIM, *Izabrane poslanice*, 14-15 (istim se citatom služi Kieling kako bi ilustrirao svoj opažaj prema kojem su pisma za Stridonjanina »oblik međusobnog kontakta« i »uprisutnjenje prijatelja«, znače »sjetiti se prijatelja«, Michał KIELING, »Amicitia quae desinere potest vera numquam fuit«, 269-270). Prethodno će Jeronim napisati: »Kad mi vaš list, što mi ga posla sveti Evagrije, bi donesen u ovaj kraj pustinje [...] toliku sam radost imao da se osjećah sretniji nego Rimljani kada Marcelovom bitkom kod Nole bi, prvi put poslije boja kod Kane, potučena Hanibalova vojska«, JERONIM, *Ep. VII,1*, 26; navedeno prema: JERONIM, Hromaciju, Jovinu i Euzebiju (*Ep. VII*), 14.

susreli.⁹⁸ Pisma, također, učvršćuju svezu postojećeg prijateljstva i hrane ga,⁹⁹ mogu biti dokaz »prokušane vjernosti i dugoga prijateljstva«¹⁰⁰. Rimskom prijatelju Trankvilinu Jeronim će divno pisati: »sam papir na kojemu pišeš i svako slovo bez glasa odišu privrženošću tvoje duše«¹⁰¹. Razmjena korespondencije duhovni je razgovor fizički odijeljenih prijatelja.¹⁰² Čini se da se prema sv. Jeronimu isto može reći i za razmjenu darova među prijateljima koji su udaljeni, darova čije značenje valja tumačiti ovisno o osobi koja ih prima.¹⁰³ Kieling će, k tomu, zaključiti kako prema Jeronimu darovi podsjećaju na prijatelja koji nam nije blizu te da »razmjena darova ulazi u samu bit prijateljstva i jača vezu između prijatelja«¹⁰⁴.

Jeronim stoga nimalo ne oklijeva prekoriti prijatelje od kojih odvojen ne prima pisma. Uskratiti pismo, ne pisati prijatelju, znači zaboraviti prijateljsku vezu,¹⁰⁵ ne mariti za prijateljstvo,¹⁰⁶ odbijati ga,¹⁰⁷ raskidati ga ili parati,¹⁰⁸ a može biti i očitovanje oholosti.¹⁰⁹ Sveti Jeronim po tom pitanju bez ustezanja i znamenitom rječitošću iskazuje svoju povrijeđenost,¹¹⁰ srdžbu i žalost.¹¹¹ Ništa se

⁹⁸ Usp. JERONIM, *Ep.* CXLV, 306: »Stoga prvi pozivljem te, da stupimo u prijateljsku pismenu vezu, i molim te da mi daš uzrok češćemu otpisivanju; e, da ti odsad slobodnije pišem«; navedeno prema JERONIM, Poslanica XXX. Egzuperanciju, 216.

⁹⁹ Usp. JERONIM, *Ep.* VI, 21; JERONIM, *Ep.* CLI, 2, 364.

¹⁰⁰ JERONIM, *Ep.* LIII, 1, 442 (prijevod autorice).

¹⁰¹ Usp. JERONIM, *Ep.* LXII, 583 (prijevod autorice). Pišući o prijateljstvu u 4. stoljeću, C. White ističe kako su se tada pisma držala dokazom naklonosti (*affection*). Usp. Caroline WHITE, *Christian Friendship in the Fourth Century*, 8.

¹⁰² Usp. Michał KIELING, »Amicitia quae desinere potest vera numquam fuit«, 270; Kieling se ovdje poziva na *Ep.* XLIV, ŽMT 54, 182.

¹⁰³ Usp. JERONIM, *Ep.* XLIV, u: CSEL 54, 322-323.

¹⁰⁴ Michał KIELING, »Amicitia quae desinere potest vera numquam fuit«, 272, referirajući se na *Ep.* LXX, 7, ŽMT 55, 169*.

¹⁰⁵ Usp. JERONIM, *Ep.* IX, 34.

¹⁰⁶ Usp. JERONIM, *Ep.* CXXXVIII, 5, u: CSEL 56, 162.

¹⁰⁷ Usp. JERONIM, *Ep.* LXXVI, 1, u: CSEL 55, 35.

¹⁰⁸ Usp. JERONIM, *Ep.* VIII, 32. Jeronim se eksplicitno referira na Cicerona, prema C. White vjerojatno na spis *Laelius sive de amicitia*, 21, 76-77. Usp. Caroline WHITE, *Christian Friendship in the Fourth Century*, 139. Također usp. i *Ep.* IX, 33-34, kojom se Jeronim iz Halkidske pustinje (usp. GIROLAMO, *Le lettere*, I, 79) obraća bliskom prijatelju Krševanu: »Ali kao što risovi kojima je od naravi kad se obazru natrag, da im više nije na pameti ono što je pred njima, i da zaborave što oči već ne vide, tako si sasvim smetnuo s uma našu prijateljsku svezu [...] Ti, koji se mene još nisi nasitio, zašto svršuješ što si tek započeo? Zašto me puštaš, još prije nego me imaš u svojim rukama? Ako valjda za izgovor, koji je vazda nemaru drug, ne tvrdiš, da nisi imao što pisati; kad si morao baš to pisati, da nemaš šta da pišeš«; navedeno prema: JERONIM, Poslanica IX. Akvilejskom kaluđeru Krševanu, 38-39.

¹⁰⁹ Usp. JERONIM, *Ep.* XII, 41-42; *Ep.* LXXVI, 34-35.

¹¹⁰ JERONIM, *Ep.* XI, u: CSEL 54, 39; *Ep.* XII, 41-42.

¹¹¹ Usp. JERONIM, *Ep.* IX, 33-34; *Ep.* XI, 39.

manje gorljivo ne tuži na kratkoću pisma primljenih izdaleka; pribojava se da je pomanjkanjem ljubavi sâm to zaslužio, no predbacuje i prijateljima nemar i lijenost ne prihvaćajući nikakve izlike,¹¹² jer »Nijedna potreba nije veća od ljubavi (*caritas*).«¹¹³ Ne stidi se ni moliti, pa ni ponizno moljakati prijatelja za pismo, riječima na koje je teško ostati ravnodušan: »Probudi se, probudi se, preni se iz sna. Daruj mojoj ljubavi listić hartije. [...] Ako me ljubiš, piši mi, molim ti se. Ako li si se na me naljutio, piši mi ma i bio ljutit. Mojoj će čežnji to biti velika utjeha, ako primim list od prijatelja, makar i srdita.«¹¹⁴

Pisati nekome za sv. Jeronima znači ljubiti onoga koji te ljubi.¹¹⁵ Ni nedostatak materijala za pisanje ne priječi Jeronima u onom na što ga potiče ljubav¹¹⁶ i na što ga tjera njegova želja za prijateljima.¹¹⁷ On navodi samo teške razloge zbog kojih je sam nekome uskratilo pismo ili je ono pak bilo kratko: zbog samostanskih nevolja, odnosno progona heretikâ pelagijanaca, koji su mu popljačkali i zapalili samostan,¹¹⁸ iz bojazni da ga se ne bi držalo nametljivim¹¹⁹ ili razmetljivim,¹²⁰ zbog nečije šutnje,¹²¹ zbog neprekidne tuge ili nevjerojat-

¹¹² Usp. JERONIM, *Ep.* VII,2, 27-28; *Ep.* IX, 34.

¹¹³ *Ep.* VII,2, 27, navedeno prema: JERONIM, Hromaciju, Jovinu i Euzebiju (*Ep.* VII), 15. U svojoj lamentaciji trojici prijatelja Jeronim, među ostalim, piše: »Što se tiče vašeg lista: prije svega žalim gdje, pored ovolikog mora i kopna što su među nama, ovako mi maleno pismo otpremiste [...] Dosta je jedna noć da se napiše ma koliko duga poslanica«, JERONIM, *Ep.* VII,2, 27; navedeno prema: JERONIM, Hromaciju, Jovinu i Euzebiju (*Ep.* VII), 15.

¹¹⁴ JERONIM, *Ep.* VIII, 32-33; navedeno prema: JERONIM, Poslanica VIII. Akvilejskome đakonu Niceji, 37 (na navedeni se citat referira i Kieling, iznoseći misao kako, prema Jeronimu, bez razmjene pisama, koja uprisutnjuju prijatelje, nije moguće održavanje prijateljske veze među fizički odijeljenim prijateljima. Usp. Michał KIELING, »Amicitia quae desinere potest vera numquam fuit«, 270). Također usp. JERONIM, *Ep.* XII, 42: »Već sam ti opremio, ako se ne varam, deset listova punih usrdja i moljakanjâ; a ti meni ni pisnuti ne dostojiš se«; navedeno prema: JERONIM, Poslanica XII. Kaludjeru Antoniju, u: JERONIM, *Izabrane poslanice sv. Jeronima*, I, 47. C. White u Jeronimovim pismima iz navedenog razdoblja primjećuje kako je u velikoj mjeri ovisio o »rijetkim pismima« svojih prijatelja te u kolikoj su mu mjeri nedostajali. Prema White, koja pritom citira Kellyja (bez adekvatne bilješke) u tim pismima očituju se Jeronimovi »brzi prelasci od ogorčenog samopredbacivanja do samodopadnog ogorčenja«, Carolinne WHITE, *Christian Friendship in the Fourth Century*, 131, te Jeronimova uvredljivost. Usp. *Isto*.

¹¹⁵ Usp. JERONIM, *Ep.* XII, 42.

¹¹⁶ Usp. JERONIM, *Ep.* XI, 39.

¹¹⁷ Usp. JERONIM, *Ep.* VII,6, 31.

¹¹⁸ JERONIM, *Ep.* CXXXIV,1, u: CSEL 56, 261; JERONIM, Poslanica LXIV. Augustinu, u: JERONIM, *Izabrane poslanice sv. Jeronima*, II, 361, bilj. 3; JERONIM, Poslanica LXV. Ripariju, u: JERONIM, *Izabrane poslanice sv. Jeronima*, II, 365, bilj. 5.

¹¹⁹ Usp. JERONIM, *Ep.* XLIX,1, u: CSEL 54, 350.

¹²⁰ Usp. JERONIM, *Ep.* LXXVII,1, CSEL 55, 37.

¹²¹ Usp. JERONIM, *Ep.* XLIX,1, 350.

ne žalosti za preminulim prijateljem,¹²² duševnih patnji, bolesti – vlastite¹²³ ili one prijateljâ.¹²⁴ Pa i star, te shrvan smrću prijateljâ, Jeronim u dokaz ljubavi radije piše barem malo nego da ne piše uopće, što drži očitovanjem nebrige za prijateljstvo.¹²⁵ Ustezanje od odgovora može biti motivirano i kršćanskom skromnošću i poniznošću,¹²⁶ sumnjom u to tko je pravi autor pisma na koje bi valjalo odgovoriti, iz ljubavi ili da se odgovorom ne bi koga uvrijedilo, izbjegavanjem da se povrijedi prijateljstvo.¹²⁷ »Govor u nevrijeme, muzika u žalosti«¹²⁸ (usp. Sir 22,6), navest će ne jednom Jeronim upravo u tom kontekstu, držeći da je u nekim prilikama ipak bolje šutjeti nego govoriti.¹²⁹

Ljubav, koja »ne poznaje reda«, može biti razlog što je govor njegovih pisma nagao, smeten ili zbrkan.¹³⁰

4. Prijateljstvo pred nesuglasticama i sporovima

Iz korespondencije sa sv. Augustinom saznajemo mnogo o Jeronimovu poimanju zdravih prijateljskih odnosa, napose dođe li među prijateljima do razilaženja u mišljenjima, do nesporazuma, nesuglasica, spora, pa i polemike. Neke od njegovih važnijih misli u tom pogledu upućenih mlađemu prijatelju, tada već biskupu, sv. Augustinu, nastojat ćemo formulirati u obliku općenitih smjernica. U nesuglasice ili spor s Augustinom¹³¹ nećemo detaljno ulaziti, kao

¹²² JERONIM, *Ep.* CXXVIII,5, 162; *Ep.* CXXVII,1, 145.

¹²³ JERONIM, *Ep.* VI,1 u: CSEL 54, 22: »Bez svoje krivice iskat ću proštenje; [...] premda me bijahu obrvale i neprekidne tjelesne bolesti i duševni jadi; te sam pri bliskoj smrti gotovo i sam sebe bio zaboravio.« U nastavku Jeronim piše: »Nego svu će moju krivicu opravdati sadašnja moja govorljivost, jer, kako veli Horacije u satiri, 'svi pjevači imaju ovu manu: kad ih mole prijatelji, neće da pjevaju; kad to čine od svoje volje, neće da prestanu'. Odsele tako ću te zasuti snopovima listova da ćeš naprotiv početi me moliti da ti ne pišem«, *Ep.* VI,2, 25; navedeno prema: JERONIM, Đakonu Julijanu, u: JERONIM, *Poslanice sv. Jeronima*, I, 26.

¹²⁴ Usp. JERONIM, *Ep.* CII,1, u: CSEL 55, 235.

¹²⁵ Usp. JERONIM, *Ep.* CXXVIII,5, 162.

¹²⁶ Usp. JERONIM, *Ep.* XLVIII,1, u: CSEL 54, 350.

¹²⁷ Usp. JERONIM, *Ep.* CV,1, 243; *Ep.* CII,3: 236: »Vidi koliko te ljubim, kad pozvan neću da odgovaram, i kad ne vjerujem da je tvoje ono, što bih možda u drugome ja pobijao«; navedeno prema: JERONIM, Augustinu (*Ep.* CII.), u: JERONIM, *Izabrane poslanice*, 155.

¹²⁸ JERONIM, *Ep.* CII,1, 235; navedeno prema: JERONIM, Augustinu (*Ep.* CII.), u: JERONIM, *Izabrane poslanice*, 153; *Ep.* CXVIII, u: CSEL 55, 435.

¹²⁹ Usp. JERONIM, *Ep.* CXXVII,1, 145; JERONIM, *Ep.* CXXXIV,1, 261.

¹³⁰ JERONIM, *Ep.* VII,6, 31.

¹³¹ O tome vidi u: Ralph HENNINGS, *Der Briefwechsel zwischen Augustinus und Hieronymus und ihr Streit um den Kanon des Alten Testaments und die Auslegung von Gal. 2, 11-14, Vigiliae Christianae*, Supplements, XXI, Leiden – New York – Köln, 1993., napose 131-292. Također, cjelovitu korespondenciju Jeronima i Augustina na latinskom i njemačkom, s bibliografijom, bilješkama i kazalima vidi u: Aurelius AUGUSTINUS – Sophronius

ni u pojedinosti njihova prijateljstva koje se »razvilo polako, putem njihove korespondencije«¹³² i koje je potrajalo kroz četvrt stoljeća.¹³³ Napomenimo tek da se Jeronim i Augustin nikada nisu osobno upoznali pa ni susreli.¹³⁴ Valja iznova naglasiti – baviti ćemo se idealom prijateljstva koji se može iščitati iz Jeronimovih poslanica, ne razmatrajući u kojoj se mjeri on tih smjernica i mišljenja izrečenih u svojim poslanicama doista držao, ni u kojoj je mjeri nastojao ili uspio doseći izneseni ideal.

Dođe li među prijateljima do razilaženja u mišljenjima, naš autor smatra sretnijim, ukoliko je to moguće, osobnim susretom raspraviti problematiku i na taj način objasniti svoja stajališta i pritom od drugoga nešto naučiti.¹³⁵ Potom, »Od prijateljstva treba ukloniti svaku sumnju, i s prijateljem valja govoriti kao s drugim sobom.«¹³⁶ Tu misao Jeronim izriče tumačeći Augustinu kako mu ne želi odgovoriti na nepotpisani, moguće i nepouzdati, prijepis njegova pisma dok mu Augustin ne pošalje potpisan, vjeran prijepis ili pak otvoreno potvrdi da je pismo koje je Jeronim primio njegovo.¹³⁷ Jednako tako Stridonjanin odbija samo tako povjerovati u Augustinove nečasne nakane vezane uz navedeno pismo, a koje mu pripisuju govorkanja.¹³⁸ Jeronim je pritom motiviran ljubavlju¹³⁹ te ne želi svojim odgovorom uvrijediti prijatelja i moguće ga izvrgnuti sramoti.¹⁴⁰ Prijateljstvo – kako slijedi iz Jeronimovih riječi – i u trenucima kada se među prijateljima štogod ispriječi, zahtijeva iskrenost i otvorenost: »Ovo pišem jer te želim ljubiti čistom kršćanskom ljubavi, i neću da mi išta bude u srcu što mi nije na jeziku.«¹⁴¹ Ovdje valja spomenuti i vrlo važnu misao koju,

Eusebius HIERONYMUS, *Epistulae mutuae – Briefwechsel*, Alfons Fürst (ur.), I-II, *Fontes Christiani* 41/1-2, Turnhout, 2002.; ukratko: Carolinne WHITE, *Christian Friendship in the fourth Century*, 132-133.

¹³² Carolinne WHITE, *Christian Friendship in the fourth Century*, 132.

¹³³ Usp. *Isto*, 145.

¹³⁴ Usp. *Isto*, 132.

¹³⁵ Usp. JERONIM, *Ep.* CII,2, 236.

¹³⁶ JERONIM, *Ep.* CV,2, 243, navedeno prema: JERONIM, Augustinu (*Ep.* CII.), 156. White drži vjerojatnim da je ovo Jeronimovo uvjerenje nastalo pod utjecajem Ciceronova *Laelius sive de amicitia*, naime Lelijeva retoričkog pitanja »Postoji li štogod divnijega no imati nekog s kime možeš raspravljati o svemu kao sa samim sobom?« (6,22), usp. Carolinne WHITE, *Christian Friendship in the Fourth Century*, 139. Shvaćanje, pak, o prijatelju kao o »drugom ja«, koja se često izriče u grčkoj i latinskoj literaturi te u osobnim pismima, moguće potječe od Pitagore; usp. *Isto*, 19.

¹³⁷ Usp. JERONIM, *Ep.* CV,2-3, 243-244.

¹³⁸ Usp. JERONIM, *Ep.* CV,2, 243.

¹³⁹ Usp. JERONIM, *Ep.* CII,3, 236.

¹⁴⁰ Usp. JERONIM, *Ep.* CV,3, 243.

¹⁴¹ JERONIM, *Ep.* CV,4, 245, navedeno prema: Augustinu (*Ep.* CV.), u: JERONIM, *Izabrane poslanice*, 158.

povrijeđenih osjećaja, Jeronim upućuje Rufinu, naime da pravi prijatelji ne trebaju prikrivati svoje osjećaje.¹⁴² Taj je stav jasno vidljiv i iz tona pisama upućenih Augustinu – bio on vatren ili pomirljiv; Jeronim se ne libi ni eksplicitno, primjerice, reći da riječi koje će mu uputiti »zlovoljan kazuje pisaru u pero«¹⁴³.

Jeronimova korespondencija s Augustinom uči nas mnogo i o tome koliko je važno uvažavati mišljenje drugoga, napose ukoliko se prijatelji u nekom važnom pitanju razilaze u mišljenjima. S obzirom na različitosti mišljenja, Jeronim se poziva na retke Rim 14,5 i 1 Kor 7,7, koje sažimlje u jednu misao: »cijenim po apostolu *da se svak može držati svog uvjerenja; jedan ovako, a drugi onako*«¹⁴⁴. Stoga on drži opravdanim i ne ulaziti u raspravu ukoliko se to ne želi,¹⁴⁵ ili pak drži dostatnim opravdati vlastito mišljenje bez nakane da kritizira tuđe.¹⁴⁶

Shvaćati, pak, mišljenje drukčije od vlastitoga kao uvredu, naš autor ne jednom izjednačava s glupošću.¹⁴⁷ Pritom je, ističe Jeronim slijedeći Perzija, prijekora vrijedno ukoliko prijatelji razgledaju »tuđe bisage ne vidjevši svojih«¹⁴⁸. Prije no što se osudi mišljenje drugoga i od njega zahtijeva ispravak, problematiku valja dobro ispitati.¹⁴⁹

Nemilosrdno pak »udarati« na nečije riječi, tjerati na odgovor, nagovarati da se ispravi ono što se napisalo, pozivati da se porekne rečeno i na taj način nekome »vraćati vid«, za Jeronima nesumnjivo gazi norme prijateljstva i prelazi njegove granice. On će reći da se na taj način prijateljstvo kvari i trgaju se njegove sveze.¹⁵⁰ Za odgovor – a Jeronim očito nema u vidu isuviše ugodan odgovor – u tom slučaju krivicu snosi onaj koji je prisilio na raspravu,¹⁵¹ na nju zazivao¹⁵² ili pozvao.¹⁵³ Jeronim u tom smislu moli Augustina da mu ne uzme

¹⁴² JERONIM, *Ep.* LXXXI,1, u: CSEL 55, 106.

¹⁴³ JERONIM, *Ep.* CII,2, 236, navedeno prema: Augustinu (*Ep.* CII.), 154.

¹⁴⁴ JERONIM, *Ep.* CXXXIV,1, 261; navedeno prema: JERONIM, Poslanica XIV. Augustinu, 362 Također usp. JERONIM, *Ep.* CV,4, 245.

¹⁴⁵ Usp. JERONIM, *Ep.* CII,2, 243.

¹⁴⁶ Usp. *Isto*, 235. C. White će pak primijetiti da za Jeronima kritika i prijateljstvo ne mogu ići zajedno. Usp. Carolinne WHITE, *Christian Friendship in the Fourth Century*, 140.

¹⁴⁷ Usp. JERONIM, *Ep.* CV,4, 245: »Nisam tako tupoglav te bih cijenio da si me ti uvrijedio, ako drukčije misliš«; navedeno prema: JERONIM, Augustinu (*Ep.* CV.), 157. Također usp. *Ep.* CII,2, 236.

¹⁴⁸ JERONIM, *Ep.* CII,2, 236; navedeno prema: JERONIM, Augustinu (*Ep.* CII.), 154. Jeronim ovdje citira Perzija. Usp. Carolinne WHITE, *Christian Friendship in the Fourth Century*, 141. C. White ovdje primjećuje da se Jeronim jednako tako mogao pozvati na Mt 7,3, no se ipak odlučio za primjer iz klasike.

¹⁴⁹ Usp. JERONIM, *Ep.* CXII,4, u: CSEL 55, 371.

¹⁵⁰ Usp. JERONIM, *Ep.* CV,4, 245.

¹⁵¹ Usp. *Isto*.

¹⁵² Usp. JERONIM, *Ep.* CXV, u: CSEL 55, 396.

¹⁵³ Usp. JERONIM, *Ep.* CV,4, 245; *Ep.* CXV, 396.

za zlo ako je u svojem odgovoru na njegova pisma možda prešao svoju uobičajenu mjeru, no tumači kako je do toga došlo stoga što je bio prinuđen odgovoriti.¹⁵⁴ Jeronim ne odobrava ni »slatkorječive izričaje« kojima jedan od sudionika drugoga »tješi« zbog »udaraca« koje mu je sâm zadao.¹⁵⁵ Treba, nadalje, imati u vidu da »Dokazati vlastitu tezu«, prema Jeronimovu upozorenju, »nešto teže je [...] no kritizirati tuđe«¹⁵⁶. Jeronim također drži dostatnim »svoje opravdati a ne grditi tuđe«¹⁵⁷. U tom kontekstu, izložiti javno znamenitog čovjeka pokudama Jeronim drži djetinjastim.¹⁵⁸

Problematiku, nadalje, valja, prema Jeronimovim riječima, raspravljati »bez svake mržnje i ljutine«¹⁵⁹. Rasprava će uroditi time da će jedan od njezinih sudionika ili ispraviti vlastitu krivu misao ili će se pak pokazati da ga se pobijalo bez razloga.¹⁶⁰ Raspravljajući o nekom predmetu, sudionici rasprave bolje se izučuju.¹⁶¹ U raspravi valja htjeti i moliti za pobjedu istine, htjeti Kristovu slavu, ukoliko se rasprava tiče Svetoga pisma. Jeronim iznosi plemenitu misao prema kojoj je pobjednik u raspravi jednako i onaj koji u njoj izgubi, stoga što spoznaje da je pogriješio. Ipak, u raspravu valja ući ne s ciljem vlastite pobjede, već pobjede mira.¹⁶² Rasprava bi se trebala voditi u ljubavi te uroditi dogovorom, kojim bez daljnjeg profitira i onaj koji je bio u krivu: »Kamo sreća da sam te dostojan zagrliti te međusobnim dogovorom ili da te činim što razumjeti ili da se čemu od tebe naučim!«¹⁶³

U pismima Augustinu Jeronim navodi i vrlo važne razloge zbog kojih raspravu valja izbjeći ako je izgledno da će ona odjeknuti u javnosti. Valja je se okaniti ako bi zajednički protivnici – a Jeronim u raspravi s Augustinom posebno ističe krivovjerce (pelagijance¹⁶⁴) – pogrešno zaključili da različitost mišljenja proizlazi iz uzajamne mržnje. Iskorijeniti krivovjerje daleko je važnije od rasprave.¹⁶⁵ Jeronim također drži vrlo važnim voditi računa i o tome da se

¹⁵⁴ Usp. JERONIM, *Ep.* CXII,18, 388.

¹⁵⁵ Usp. JERONIM, *Ep.* CXII,2, 369.

¹⁵⁶ JERONIM, *Ep.* CXII,15, 385 (prijevod autorice).

¹⁵⁷ JERONIM, *Ep.* CII,2, 235; navedeno prema: JERONIM, Augustinu (*Ep.* CII.), 154.

¹⁵⁸ Usp. JERONIM, *Ep.* CII,2, 235-236.

¹⁵⁹ *Isto*, 235.

¹⁶⁰ Usp. *Isto*.

¹⁶¹ Usp. JERONIM, *Ep.* CXXXIV,1, 262.

¹⁶² Usp. JERONIM, *Ep.* CXII,2, 369.

¹⁶³ JERONIM, *Ep.* CII,2, 236.

¹⁶⁴ Usp. JERONIM, Poslanica XIV. Augustinu, 362, bilj. 6.

¹⁶⁵ Usp. JERONIM, *Ep.* CXXXIV,1, 262: »Mi bismo mogli među sobom raspravljati, da se bolje izučimo. Ali naši protivnici, a osobito krivovjerci, ako bi vidjeli da smo različitog mišljenja, krivo bi u sebi sumnjali, da to izlazi iz mržnje što nam je u srcu. Ja sam pak odredio, da ću te ljubiti, da ću te poštovati, da ću te častiti, da ću ti se diviti, i da ću

raspravljanjem ne da uzrok za prepirke protivnicima, no jednako tako ni prijateljima.¹⁶⁶ Konačno, Jeronim smatra da raspravu valja katkada izbjeći i iz uvažavanja drugoga i iz ljubavi. Upravo se stoga Jeronim dugo ustezao odgovoriti Augustinu na već spomenutu, spornu poslanicu: s jedne strane ističe kako ne bi bio prisiljen pisati protiv biskupa, a s druge strane da ne bi pisao protiv onoga kojega je uz ljubio prije no što ga je upoznao i koji je Jeronima prvi pozvao na prijateljstvo. Usto, pak, osjetivši se pozvan na javnu polemiku s Augustinom, ukazuje mu na svoje pozne godine uslijed kojih je željan mira.¹⁶⁷ Navedimo na koncu i lijepe Jeronimove riječi koje je uputio Augustinu nakon što se uvjerio u plemenitost njegovih motiva: »Nek bude među nama pravo bratstvo; i odsele jedan drugome pišimo iz prijateljske ljubavi, a ne da se prepiremo. Ako ti je počudno, igrajmo se na polju Svetoga pisma ne zadirkujući jedan drugoga.«¹⁶⁸

Zaključit ćemo Jeronimovim znamenitim riječima prema kojima »Prijateljstvo koje može prestati, nikad nije bilo pravo.«¹⁶⁹

Zaključak

Već iz samog broja Jeronimovih poslanica upućenim prijateljima, a napose iz njihovih riječi, moguće je uvidjeti veliku važnost prijatelja i prijateljstva u životu sv. Jeronima. Izvor je i autor prijateljstva – prema sv. Jeronimu – sâm Bog, a prijatelji su povezani (duhovnom) ljubavlju, ljubavlju Kristovom, sponom koja je Krist. Prijateljstvo mora biti trajno hranjeno komunikacijom, koja je dokaz prijateljske ljubavi i privrženosti. Kroz čitav Jeronimov govor o prijateljstvu provlači se isti motiv: otvorenost i iskrenost. Želi li prijateljstvo počivati na

braniti tvoje riječi kao svoje Doista i u *Dijalogu* što sam ga nedavno izdao, sjetio sam se tvoga blaženstva, kao što se pristojalo. Bolje je dakle da nastojimo, kako će se iz crkve iskorieniti preškodljivo krivovjerstvo«, navedeno prema: JERONIM, Poslanica XIV. Augustinu, 362.

¹⁶⁶ Usp. JERONIM, *Ep.* CV,4.

¹⁶⁷ Usp. JERONIM, *Ep.* CV,3, 244; *Ep.* CXII,18.22, 388, 393.

¹⁶⁸ JERONIM, *Ep.* CXV, 397; navedeno prema: JERONIM, Poslanica LVI. Augustinu, u: JERONIM, *Izabrane poslanice sv. Jeronima*, II, 232.

¹⁶⁹ JERONIM, III,6, 18; navedeno prema: JERONIM, Rufinu (*Ep.* III.), 11. Jeronim se tu referira na Ciceronovo djelo *Laelius sive De amicitia* (*Lelije ili o prijateljstvu*), na citat »Prava prijateljstva traju zauvijek«. Usp. Carolinne WHITE, *Christian Friendship in the Fourth Century*, 139. Navedenu Jeronimovu misao (*Ep.* III,6) ističe i M. Kieling. Usp. Michał KIELING, »Amicitia quae desinere potest vera numquam fuit«, 273; Kieling također, karakterizirajući ju »životnom mudročću« koju »prenosi« Jeronim, bez reference donosi i misao prema kojoj »pravi prijateljstvo nikada ne prestaje«, *Isto*, 270. Tematizirajući kršćansko prijateljstvo, G. Vansteenberghé će istaknuti kako je ono i trajnije od sasma ljudskog prijateljstva jer je vječno poput samoga Boga na kojem počiva, i ljubavi, koja »ne prestaje«, G. VANSTEENBERGHE, *Amitié*, 517.

zdravim temeljima, nakane i osjećaje valja neskriveno očitovati, bilo one prijateljske ljubavi i privrženosti bilo povrijeđenosti i srdžbe. U slučaju nesuglasica ili spora valja drugome priznati pravo na njegovo mišljenje, dopustiti mogućnost da si sâm u krivu te u tom slučaju od drugoga nešto naučiti, a problematiku prije rasprave dobro propitati. Prijateljima u raspravi na prvom mjestu mora biti želja za mirom i prijateljska ljubav hranjena vjerom.

Summary

SAINT JEROME – A FRIEND.

THE IDEAL OF FRIENDSHIP AND GUIDELINES OF HIS EPISTLES

Vanda KRAFT-SOIĆ

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 432, HR – 10 001 Zagreb
vanda.kraft-soic@kbf.unizg.hr

On the basis of epistles of St. Jerome, the article is attempting to draw attention to the importance and meaning of friends and friendship in his life and to discern his theory of friendship, i.e., the ideal of friendship that he offered to his readers. The first part points out the importance of friends and friendships for the teacher from Stridon, to which other parts also contribute from various perspectives. The second part draws his understanding of the origin and nature of friendship, as well as the ties that bind friends. The third part points out the importance of communication that, according to St. Jerome, feeds, strengthens, maintains, and testifies for friendship. The fourth part is based primarily on the correspondence between St. Jerome and St. Augustine and it deals with the question how friends should behave and which norms should they follow when there is a disagreement, argument, fights, or polemics between them. The article draws attention to preciousness of friendship in Jerome's life. Jerome sees the origin, i.e., the source of love that binds friends, in Christ or in God who also strengthens the friendship. The author points out the irreplaceable importance of communication that, according to Jerome, maintains and feeds friendship, as well as the necessity of openness and honesty in friendship. This holds also in cases of disagreement and arguments that, according to St. Jerome, ought to be solved in the same spirit by putting in the first place the love between friends that is fed by faith and desire for peace.

Keywords: *St. Jerome, epistles of St. Jerome, friendship, love, St. Augustine*